

Ocalić od zapomnienia
Autor tekstu: **Joanna Rutkowska**

1 listopada PSR przypomina o dziedzictwie Myśli Wolnej

Tadeusz Kotarbiński spoczywa na Cmentarzu Wojskowym w Warszawie, Ludwik Krzywicki kilka ulic dalej, na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Okopowej, a Jan Baudouin de Courtenay zaraz obok — na ewangelicko-reformowanym przy Żytniej. A co z pozostałymi wolnomyślicielami?

Lista polskich wolnomyślicieli tworzących ruch laicki jest długa, otwierają ją nazwiska z końca XIX w. Niestety, spora jest też luka w naszej wiedzy o ich działalności, problemach i dokonaniach. Trzeba bez oszukiwania się przyznać, że (wyłączając kilka wyjątków, jak Kotarbiński czy Krzywicki), tajemną wiedzę o polskim ruchu laickim pielęgnuje garstka specjalistów — historyków bądź nielicznych zapaleńców. A przecież chodzi tu o naszych prekursorów. Bez nich nie byłoby nas tutaj.

Jednym z licznych działań, jakie PSR może podjąć na rzecz przywracania kulturze polskich wolnomyślicieli jest „odkurzenie” tych osobowości, przypomnienie ludziom o ich istnieniu i dokonaniach. Na taki długofalowy program składałoby się wiele działań, a że trzeba korzystać z każdej sposobności, zacznijmy już teraz.

Zbliża się 1 listopada. Większość z nas, bez względu na światopogląd, odwiedza w tym czasie cmentarze. Zróbmy pierwszy krok do zaznaczenia obecności wolnomyślicieli w przestrzeni publicznej. Jeśli podczas wizyty na cmentarzu natkniesz się na grób wolnomyśliciela/wolnomyślicielki — zatrzymaj się, zapal znicz, a jeśli grób jest zaniedbany — posprzątaj. Jesteśmy ateistami, ale zapalony znicz nie musi oznaczać zmartwychwstałego Chrystusa. Może być i od wieków jest symbolem pamięci, życia i energii witalnej.

Jak zadbać o grób, skoro nazwiska wolnomyślicieli są mało znane? Niektóre znajdziecie w dołączonym spisie. Zaznaczono w nim groby znajdujące się w Warszawie, odszukanie reszty przed nami. A może znacie już lokalizacje jakichś grobów albo jeszcze inne nazwiska? Szczególnie osoby odwiedzające nekropolie w dużych miastach mają spore szanse na odnalezienie grobów. Warto, bo od małych kroczków rozpoczniemy ocalanie naszego dziedzictwa.

Ocalmy ich od zapomnienia!

Spis niektórych wolnomyślicieli polskich

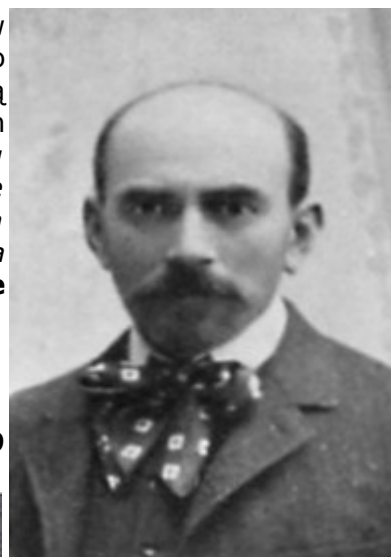
Leo Belmont

Właśc. **Leopold Blumental**

(8 marca 1865 Warszawa — 19 października 1941 tamże)

Warszawski adwokat, eseista, poeta, znawca i tłumacz literatury francuskiej i rosyjskiej, **założyciel Polskiego Towarzystwa Esperantystów**; W latach 1907-1913 redaktor naczelny i **wydawca czasopisma „Wolne słowo”**, gdzie zamieszczał własne prace krytycznoliterackie, m.in. o Tołstoju. Publikowali tam m.in. Janusz Korczak, Wacław Nałkowski. **Działacz i członek władz Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich**. Ukończył warszawskie V Gimnazjum Państwowe

w roku 1885. W 1892 został wpisany na listę adwokatów przysięgłych w Petersburgu. Zarówno podczas pobytu w Rosji do 1904 roku jak i w Warszawie kontynuował działalność literacką i prawniczą. Był m. in. **radcą prawnym ZASP i ZAiKS**. Był autorem kilku powieści m. in. *Zaślubiny śmierci*, *Kapłanka miłości*, *W wieku nerwowym*, *Sprawa przy drzwiach zamkniętych* i zbiorów *Nowele i satyry*, *Rymy i rytmy*. Był autorem przekładu *Eugeniusza Oniegina* Puszkina; autor scenariuszy filmowych *Strzał* 1922 i *Uwiedziona* 1931. **Zajmował się też judaistyką. Zginął w getcie warszawskim.**

Jan Niecisław Baudouin de Courtenay

(13 marca 1845 Radzymin — 3 listopada 1929 Warszawa)

Ojciec Cezarii, **językoznawca** polski pochodzenia francuskiego; profesor uniwersytetu w Kazaniu (1875), Dorpacie, Krakowie (1894-98), Petersburgu, Warszawie (od 1918); **twórca kazańskiej szkoły językoznawczej, prekursor praskiej szkoły fonologicznej**; od 1887 członek AU, od 1897 Petersburskiej AN i in.; inicjator i wydawca „Prac Filologicznych”, **współzałożyciel (1925) Polskiego Towarzystwa Językoznawczego**; **Autor licznych prac z teorii języka, historii i dialektologii języków słowiańskich, językoznawstwa**

porównawczego, indoeuropeistyki, m.in. *O driewnie-polskom jazykie do XIV stoletija* (1870), *Opyt fonietiki riezjanskich goworow* (1875), *O ogólnych przyczynach zmian językowych* (1891), *Zarys historii języka polskiego* (1922). Czynny w życiu politycznym i społecznym, **obrońca mniejszości narodowych. W 1922 r. kandydat na prezydenta RP z ramienia Bloku Mniejszości Narodowych**. Działacz międzywojennego polskiego ruchu wolnomyślicielskiego. W październiku 1920 r., po prawie jedenastu latach przerwy wszedł w skład Komitetu Organizacyjnego do reaktywowania Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich (zdelegalizowanego w 1907 r.). 23 listopada w raz z J. Hemplem, Marianem T. Lubeckim i R. Minkiewiczem uczestniczył w zebraniu grupy założycielskiej, podczas którego podpisano projekt statutu Stowarzyszenia. Od 8 listopada 1922 r. **Przewodniczący Zarządu Głównego Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich**. Wybrany ponownie w lutym 1923 r. podczas I Ogólnopolskiego Zjazdu Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich, z udziałem 60 delegatów (Stowarzyszenie posiadało wówczas 1200 zarejestrowanych członków). J. Baudouina de Courtenaya po raz kolejny wybrano prezesem w marcu 1924 r. podczas II Zjazdu Krajowego SWP, jednak w głosowaniu nie wzięła udziału część działaczy z J. Hemplem, którzy na znak protestu opuścili obrady. Rok później, w kwietniu, na III Zjeździe SWP, pod zarzutem zaprzestania pracy społecznej i ideowej, uchwalono *votum* nieufności dla Zarządu Głównego. Władzę przejęli zwolennicy wizerunku lewicowego. W wyniku konfliktu de Courtenay i grupa działaczy występują z SWP. W 1926 r. miało miejsce zebranie grupy założycielskiej nowej organizacji wolnomyślicielskiej — Polskiego Związku Myśli Wolnej, z uczestnictwem J. Baudouina de Courtenaya, D. Jabłońskiego i R. Minkiewicza. Związek prowadził bogatą działalność: od 1928 r. wydawał pismo „Wolnomyśliciel Polski”; założył spółdzielnię wydawniczą „Bez Dogmatu”, w której wychodziły prace autorów polskich oraz kilka tłumaczeń; protestował przeciwko okólnikowi ministra wyznań religijnych — Kazimierza Bartla, nakazującemu kontrolować nauczycielom wykonywanie praktyk religijnych przez uczniów; protestowano przeciwko procesowi brzeskiemu; walczono o stworzenie cmentarza dla bezwyznaniowców, na co w 1930 r. nie uzyskano zgody ministra WriOP; o usunięcie religii ze szkół; o nowe prawo małżeńskie. W 1936 r. PZMW został rozwiązany, a pisma wolnomyślicielskie zawieszono. **Jego imieniem nazwano założone w 1930 r. Towarzystwo Przyjaciół Szkoły Świeckiej. Jan Niecisław Baudouin de Courtenay został pochowany na cmentarzu ewangelicko-reformowanym w Warszawie, przy ul. Żytniej 42.**

WAWDŹ **NA** **MAPIE** (<http://maps.google.pl/maps?hl=pl&q=%C5%BBytinia+42,+Wola+Warszawa,+Mazowieckie&ie=UTF8&cd=2&geoco de=Fe4bHQMdTQhAAQ&split=0∓sl=52.025459,19.204102&sspn=5.504643,10.821533&hq=&hnear=%C5%BBytinia+42,+Warszawa,+Mazowieckie&z=16>)

Józef Gay

(Ludwik Krzywicki miał wątpliwości zarówno co do imienia, jak i pisowni nazwiska tajemniczego przybysza z Rosji o nieustalonej narodowości) oraz **Adam Szymański** — twórca organizacji powstańczej i zesłaniec syberyjski — założyli coś w rodzaju **gminy, „parafii” bezwyznaniowej**. Liczyła ona kilka osób.

Jan Hempel

ps. Jan Bezdomny, Jan Boży, Jan Wolski
(3 maja 1877 wieś Prawda — 1937 Moskwa)

Działacz komunistyczny, publicysta, krytyk literacki, wolnomularz. Od 1911 w PPS-Lewicy; w 1914 w Legionach Polskich. **Współzałożyciel: Lubelskiej Spółdzielni Spożyców (1913), Stowarzyszenia Wolnomysłicieli Polskich (1920), Związku Robotniczych Stowarzyszeń Spożyców i Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (1921)**. Od 1921 w KPP (1923-25 zastępca członka KC). Redaktor wielu pism, m.in. „Kuriera Lubelskiego” (1910), „Kultury Robotniczej” (1921-23), „Kultury Mas” (1932). 23 listopada 1920 r. uczestnik zebrania grupy założycielskiej Stowarzyszenia Wolnomysłicieli Polskich. Wraz z J. Baudouin de Courtenay’em, Marianem T. Lubeckim i Romualdem Minkiewiczem **podpisał projekt statutu Stowarzyszenia**. 8 listopada 1922 r. **podczas pierwszego walnego zebrania wybrany na członka Zarządu SWP**. W 1924 r. na łamach „Myśli Wolnej” Hempel opublikował artykuł pt. „Wolnomysłicielstwo na rozdrożu”, określając linię podziału w łonie SWP. W marcu 1924 r. podczas II Zjazdu Krajowego SWP, kiedy po raz kolejny wybrano J. Baudouina de Courtenaya prezesem, część działaczy z J. Hempel nie wzięła udziału w głosowaniu i na znak protestu opuściła obrady. Rok później, w kwietniu, na III Zjeździe SWP, pod zarzutem zaprzestania pracy społecznej i ideowej, uchwalono *votum* nieufności dla Zarządu Głównego. Władzę przejęła opcja lewicowa. Nowym prezesem został Zdzisław Mierzyński, który objął także funkcję redaktora naczelnego „Myśli Wolnej”. W 1926 r. IV Krajowy Zjazd SWP przyjął uchwałę o wystąpieniu z Międzynarodowej Federacji Związków i Stowarzyszeń Wolnej Myśli oraz o przystąpieniu do Międzynarodówki Wolnomysłicieli Proletariackich. Przewodniczącym ZG został prof. Zygmunt Radliński, a wiceprezesem działaczka komunistyczna dr Golde-Strożecka. Wystąpiono z postulatami szkoły świeckiej, prawnego uznania bezwyznaniowości, zerwania konkordatu z Watykanem. Na V Zjeździe SWP w 1927 r. gościem obrad był sekretarz Międzynarodówki Wolnomysłicieli Proletariackich, Karol Frantze. **J. Hempel wygłosił referat na temat ideowych podstaw proletariackiego wolnomysłicielstwa**. Podczas kolejnego Zjazdu 8-9 kwietnia 1928 r. w Łodzi aresztowano 56 delegatów, a miesiąc później zakazano działalności organizacji, pod zarzutem prowadzenia działalności antypaństwowej. **Od 1931 Hempel pozostawał na emigracji w Niemczech. W maju 1932 wyjechał do Moskwy, gdzie w ramach czystek stalinowskich został aresztowany w styczniu 1937 i wkrótce stracony. W 1956 został pośmiertnie zrehabilitowany.**

Teofil Jaśkiewicz

(1883-1952)

Działacz Polskiego Związku Myśli Wolnej. Publicysta „Wolnomysłiciela Polskiego”. Autor broszury *Co wolna myśl „burzy”, a co w zamian daje* (1935). Wybrany do Zarządu Głównego PZMW podczas I zjazdu organizacji (Warszawa, teatr „Ateneum” 1929, 300 delegatów). W zarządzie znaleźli się też m.in. J. Landau, Z. Radliński, K. Sterling i T. Kotarbiński.

Ludwik Krzywicki

pseudonimy K. R. Żywicki, J. F. Wolski i inne
(21 sierpnia 1859 Płock - 10 czerwca 1941 Warszawa)

Polski myśliciel marksistowski, socjolog i ekonomista, pedagog, działacz społeczny, polityk. Prekursor i jeden z twórców polskiej socjologii. Ukończył rządowe Płockie Gimnazjum Gubernialne, Racjonalista.pl

tam kolegami jego byli późniejsi działacze partii Proletariat: Aleksander Dębski i Edmund Płoski. Zadebiutował w 1876 r. na łamach nielegalnego pisemka szkolnego „Jutrzenka”. W 1878 r. Krzywicki, po otrzymaniu matury, wstąpił na Cesarski Uniwersytet Warszawski, by studiować matematykę. Wpływ na młodego studenta wywarła w 1880 r. lektura *Kapitału* Karola Marksa. W końcu 1882 r. uformowała się na uniwersytecie grupa młodzieży socjalistycznej „krusińszczyków”. Wykonali pierwszy polski przekład I tomu *Kapitału* Marksa, podjęli legalną publicystykę socjalistyczną na łamach dotychczasowego organu pozytywistów, *Przeglądu Tygodniowego*. Krzywicki zadebiutował w dziedzinie piśmiennictwa politycznego artykułem *Jeszcze o program*, atakując program pracy organicznej przedstawiony przez Bolesława Prusa. Represje po buncie młodzieży w 1883 r. przeciw poczynaniom szkolnego kuratora Aleksandra L. Apuchtina zakończyły działalność „krusińszczyków”. Krzywicki

wyjechał wtedy nielegalnie do Krakowa. Jego szlak emigracyjny wiódł później przez Lipsk, Berno, Zurych, Paryż, Lwów. W Lipsku uczęszczał na wykłady Wilhelma Wundta, studiował ekonomię pod kierunkiem Wilhelma Roschera, ale najwięcej czasu poświęcał sprawie wydania *Kapitału*, która była też tematem jego korespondencji z Fryderykiem Engelsem. Po rewizji w jego mieszkaniu wyjechał w 1884 r. do Szwajcarii. Tu nawiązał kontakty z polską i niemiecką emigracją socjalistyczną, poznał Szymona Dickszteina, Marię Jankowską-Mendelson, Stanisława Mendelsona, Witolda Piekarskiego, Wilhelma Liebknechta, Eduarda Bernsteina, Karla Kautsky'ego. Rozpoczął współpracę z „Przedświtem” i „Walką Klas” — polskimi emigracyjnymi pismami socjalistycznymi wydawanymi w Paryżu. Przez blisko półroczny okres pobytu w Zurychu przysłuchiwał się uniwersyteckim wykładom Richarda Avenariususa. Od 1885 r. w Paryżu objął redakcję „Przedświtu”. Studiował także w Ecole d'Anthropologie. Po dwuletnim pobycie w Płocku Krzywicki w 1888 r. zamieszkał w Warszawie. Od chwili powstania Związku Robotników Polskich stał się obok Juliana Marchlewskiego jego działaczem i czołowym teoretykiem. Po aresztowaniach niektórych członków ZRP wyjechał do Berlina, w 1893 r. odwiedził Stany Zjednoczone, później często wyjeżdżał na krótko z Warszawy do bibliotek w Berlinie, Petersburgu i Londynie. Do 1916 r. współpracował z PPS-Lewicą. Powszechnie znany jako teoretyk marksistowski, wykształcił kilka pokoleń młodzieży socjalistycznej poprzez wykłady (od 1888 r. wykładał na tajnym Uniwersytecie Latającym w Warszawie, od 1904 tamże w Towarzystwie Kursów Naukowych, oraz na Wolnej Wszechnicy Polskiej), dorobek publicystyczny i naukowy. Dwukrotnie więziony był w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej: w latach 1899-1900 (za „organizowanie bezpłatnych czytelni”) oraz w 1905 r. za udział w rewolucji. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. pracował w kilku placówkach naukowo-badawczych i uczelniach. Kierował katedrą historii ustrojów społecznych Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutem Gospodarstwa Społecznego. W 1938 r. Instytut Gospodarstwa Społecznego wydał jubileuszową księgę pamiątkową na jego cześć. Za osiągnięcia powołany został w skład Polskiej Akademii Umiejętności. Jednogłośnie wybrano go też na przewodniczącego nowo powstającego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. W latach 30. zajął wybitną pozycję jako socjolog i uczyony. Jego dorobek jest ogromny, zarówno pod względem liczby dzieł, jak i tematyki. Wydał m.in. fundamentalną pracę *Społeczeństwo pierwotne, jego rozmiary i wzrost* (1937). Spisał także trzypięciotomowe wspomnienia, ogłoszone drukiem już pośmiertnie. Za swoją działalność został uhonorowany m.in. nagrodą im. Natansona, Kasy im. Mianowskiego oraz w 1934 r. nagrodą m. st. Warszawy za całokształt działalności. W 1940 r. Uniwersytet w Kownie przyznał mu doktorat honoris causa, chcąc w ten sposób wyrazić uznanie za prowadzone przez Krzywickiego badania nad litewskimi grodziskami. Krzywicki zajmował się przede wszystkim teorią rozwoju społecznego, analizą mechanizmów zmiany społecznej i badaniami formacji społeczno-ekonomicznych wspólnoty pierwotnej i kapitalizmu. Do oryginalniejszych osiągnięć Krzywickiego należą koncepcja społeczeństw terytorialnych, tzn. takich, w których istnieje własność prywatna, i teoria idei społecznych. Zajmował się analizą najniższych form więzi społecznej (koncepcja podziału ustrojów społecznych na rodowe i terytorialne, czyli klasowe), zagadnieniem rodowodu, mechanizmów rozpowszechniania i oddziaływania idei społecznych, a także analizą rozwoju rolnictwa amerykańskiego i europejskiego oraz spółdzielczością. Należy do pierwszego pokolenia polskich uczniów Karola Marksa. W marksizmie dostrzegał głównie teorię i metodę badań społecznych. Akcentował jednak ważną rolę filozofii w tworzeniu całościowej wizji świata. Fundamentalnymi tezami jego światopoglądu były: monizm, ewolucjonizm, scjentyzm i determinizm. Zmarł na atak serca 10 czerwca 1941 r.

w Warszawie. Pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Żytniej. Podobnie jak Julian Marchlewski, należał do nurtu ateistycznego wywodzącego się z lewicowych środowisk politycznych. W swoich „Wspomnieniach” opisał działalność czegoś w rodzaju gminy, „parafii” bezwyznaniowej. Liczyła ona kilka osób i utrzymywała kontakty z młodzieżą socjalistyczną. Jej założycielami mieli być Józef Gay i Adam Szymański. Uczestnik I Zjazdu Wolnomyślicieli w sali Muzeum Przemysłu i Rolnictwa (8 grudnia 1907, 637 osób). Podjęto wtedy uchwałę o utworzeniu Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich, uchwalono Statut i wybrano Tymczasowy Zarząd, w którym przewodniczącym został A. Niemojewski, a w skład weszli m.in. Leo Belmont i L. Krzywicki. Uczestnicy zjazdu domagali się wprowadzenia cywilnych metryk, ślubów i rozwodów, utworzenia laickiego szkolnictwa, świeckich obyczajów pogrzebowych oraz świeckiej rotacji przysięgi w sądownictwie. Jednak już w 1909 r. władze carskie zawiesiły działalność SWP. W I. 30 uczestnik odczytów organizowanych przez Polski Związek Myśli Wolnej.

Prace o Krzywickim: *Dzieła* (t. 1-9, PWN, Warszawa 1957-1974); *Idea a życie. Z wczesnej publicystyki (1883-1892)* (PWN, Warszawa 1957); *Studia socjologiczne. Wybór* (PIW, Warszawa 1951); *Wspomnienia* (t. 1-3, 1957-1959), Henryk Holland: *Ludwik Krzywicki - nieznany* (Książka i Prasa, 2007).

Krzywicki został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie przy ul. Młynarskiej 54/56/58.

[SPRAWDŹ NA MAPIE](#)

Józef Landau

(ur. ? – listopad 1933)

Poeta, publicysta, filozof, działacz oświatowy, polonofil, asymilator, przedstawiciel ruchu wolnomyślicielskiego. Członek i promotor grupy postępowców zrzeszonych w Stowarzyszeniu Pracowników Handlowych Żydów w Warszawie. **Wszedł w skład Komitetu Organizacyjnego do reaktywowania Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich w 1920 r. Delegat na Kongres Międzynarodówki Myśli Wolnej w Paryżu (1925) i Luksemburgu (1929). Redaktor naczelny „Myśli Wolnej” – organu prasowego SWP (1923-1924) oraz „Życia Wolnego”.** Zwolennik krytycznego myślenia, odrzucał irracjonalność dogmatów, jakkolwiek przydomek ateisty nie był mu miły, jednak za niemożliwość uznawał egzystencję Boga, rozumianą wedle wykładni którejkolwiek z religii. Piewca wolności sumienia i słowa, domagający się przede wszystkim reform ustawodawczych. **Autor publikacji *Szkice przeciwwyznaniowe*** (Warszawa: Stowarzyszenie Wolnomyślicieli Polskich, 1923). Zwolennik apolitycznego kształtu Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich. W artykule pt. „Wybory” na łamach „Myśli Wolnej” przed wyborami do parlamentu w 1922 r. odżegnywał się od tworzenia ugrupowania wyborczego lub wspierania konkretnej partii, podkreślając przy tym jednak, iż „wolnomyśliciel nie może głosować na tych, którzy Myśli Wolnej wypowiedzieli wojnę. Myśl Wolna, jako ruch przedewszystkiem etyczny, takiego czynu tolerować nie może. Pozostawiamy tzw. chrześcijańskim stronnictwom kłamanie, każdym czynem i postępkim, podstawowym założeniem idei chrześcijańskiej. Wolnomyśliciele zasady Myśli Wolnej trzymać się muszą, lub... przestają być wolnomyślicielami. Głosować mogą więc tylko na tych, którzy bronić będą Myśli Wolnej z trybun parlamentarnych lub przynajmniej zachowywać się wobec niej neutralnie.” **Przeciwnik utożsamiania wolnomyślicielstwa z ateizmem.** W „Myśli Wolnej” 1923 r. pisał „Ateizm - to odrzucenie wszelkich dogmatów doprowadzone do dogmatyzmu; wolnomyślicielstwo — to oswobodzenie się z wszelkich dogmatów, nie wyłączając ateizmu.” **W Zarządzie Głównym Polskiego Związku Myśli Wolnej**, wybrany na I Krajowym Zjeździe PZMW w Warszawie, w gmachu teatru „Ateneum”, w 1929 r., przy uczestnictwie 300 delegatów (do Zarządu weszli wtedy też Tadeusz Kotarbiński, Z. Radliński, J. Sołtyk, K. Sterling, L. Śledziński, Teofil Jaśkiewicz). **Redaktor naczelny (1930-33) pisma „Racjonalista” – organu Warszawskiego Koła Intelktualistów** przy PZMW, którego zadaniem było głównie kształtowanie wolnomyślicielskiej kadry nauczycielskiej. Mottem czasopisma było zdanie z Deklaracji Myśli Wolnej F. Buissona „Myśl wolna nie jest doktryną, jest metodą swobodnego myślenia”. W pierwszym numerze „Racjonalisty” określono główny cel działania WKI, którym było „pogłębienie teoretyczne zasad myśli wolnej i stworzenie ośrodka, dokoła którego zgrupowaliby się intelektualiści - wolnomyśliciele z całego kraju. W Zarządzie Tymczasowym Warszawskiego Koła Intelktualistów (razem z T. Kotarbińskim — prezes, H. Maurizio). Koło domagało się prawnego uznania bezwyznaniowości, zniesienia obowiązkowej religii na maturze, oddzielenia państwa od kościoła i zapraszającego do współpracy środowiska nauczycielskie, wprost odrzucając kierunek "bezpośredniej propagandy w szerokich

masach".

Tadeusz Kotarbiński

(21 marca 1886 w Warszawie- 3 października 1981 Anin)

Syn Miłozza, mąż Janiny; filozof, logik i prakseolog; uczeń K. Twardowskiego; 1919-1961 profesor Uniwersytetu Warszawskiego, 1945-49 pierwszy rektor Uniwersytetu Łódzkiego; od 1946 członek PAU, od 1952 PAN (1957-62 jej prezes); członek polskich i zagranicznych towarzystw naukowych; **1927-75 przewodniczący Polskiego Towarzystwa Filozoficznego**; współtwórca i pionier teorii sprawnego działania (prakseologia), w filozofii sformułował koncepcję tzw. konkretyzmu (reizm); w pracach etycznych rozwinął program tzw. etyki niezależnej; zajmował się też problematyką logiki formalnej, semantyki logicznej i historią logiki; działalność naukowa Kotarbińskiego wywarła znaczny wpływ na filozofię oraz kulturę logiczno-semantyczną w Polsce. Autor prac: *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk* (1929), *Traktat o dobrej robocie* (1955), *Sprawność i błąd* (1956), *Wykłady z dziejów logiki* (1957), *Medytacje o życiu godziwym* (1966); *Dzieła wszystkie* t. 1-3 (1990). W 1972 r. otrzymał nagrodę państwową I stopnia.

W 1929 r. wybrany do Zarządu Głównego Polskiego Związku Myśli Wolnej. Odkonane to w gmachu teatru Ateneum przy udziale 300 delegatów. Do Zarządu weszli również J. Landau, Z. Radliński, J. Sołtyk, K. Sterling, L. Śledziński, Teofil Jaśkiewicz. Cytat o wolnomyślicielstwie: *Na wolnomyślicielstwo składają się liberalny indywidualizm i racjonalistyczny intelektualizm. Istotą pierwszego jest dążenie do niezależności osobistej, drugi streszcza się w forytowaniu kultury umysłowej, a zwłaszcza zdobyczy rozumu.*

Tadeusz Kotarbiński jest pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach, przy ul. Powązkowskiej 43/45 w Warszawie.

[SPRAWDŹ NA MAPIE](#)

Wacław Nałkowski

ps. Przewłocki, Nerwowy

(19 listopada 1851 Nowodwór woj. Lubelskie — 29 stycznia 1911 Warszawa)

Geograf, pedagog i działacz społeczny, autor wielu publikacji naukowych, a także szkiców krytyczno-literackich (Sienkiewicziana). Twórca teorii nieokreśloności terytorium Polski. Ojciec Zofii Nałkowskiej.

Związany z warszawskim środowiskiem wolnomyślicieli, publikował m.in. w „Wolnym słowie” pod redakcją Leo Belmonta. W 1911 r. świecki charakter pogrzebu Wacława Nałkowskiego podkreślała prasa. Zofia Nałkowska poświęciła mu zbiór wspomnień „Mój ojciec”. W Lublinie (w dzielnicy Wrotków) upamiętniono jego nazwisko w nazwie spółdzielni mieszkaniowej (Spółdzielnia Mieszkaniowa im. Wacława i Zofii Nałkowskich), w nazwie osiedla mieszkaniowego (Osiedle Nałkowskich) oraz jednej z ulic (ul. Nałkowskich). Publikacje: *Geografia Fizyczna* — 1904, *Geografia Malownicza 1. Australja (z Polinezja)* - 1902, *Geografia Malownicza 2. Ameryka Południowa* — 1909, *Geografia Malownicza 3. Ameryka Północna* — 1909, *Geografia Malownicza 4. Afryka* — 1909, *Geografia Malownicza 5. Azja* — 1911, *Materjaly do Geografji Ziem Dawnej Polski* — 1913, *Metodyka do Geografji* — 1925, *Świat i Człowiek* — 1908, *Zarys Geografji Rozumowej (Geologii)* — 1907, *Ziemia i Człowiek* — 1901; *Zarys metodyki geografii* — 1920; *Jednostka i ogół: szkice i liryki psycho-społeczne.*

Andrzej Niemojewski

ps. Lambro

(1864-1921)

Ojciec Lecha, pisarz, publicysta i religioznawca; uczeń I. Radlińskiego w młodości związany z ruchem socjalistycznym (PPSD), uczestnik rewolucji 1905; w cyklu poetyckim „Polonia irredenta” (1895-1901) dał obraz życia i pracy górników i hutników Zagłębia Dąbrowskiego; w nowelach („Ludzie Rewolucji” 1906) i satyrze politycznej („Pokrzywy” 1907) był rzecznikiem dążeń

rewolucyjnych; w działalności wolnomyślicielskiej, jako tłumacz *Żywota Jezusa* (1904), nawiązywał do E. Renana; w cyklu opowieści ewangelicznych *Legendy* (1902) przedstawił Chrystusa jako „pierwszego proletariusza”; po 1905 poświęcił się krzewieniu wolnomyślicielstwa i religioznawstwa, głównie jako redaktor i wydawca „*Myśli Niepodległej*” (od 1906) i **Biblioteki Myśli Niepodległej** zawierającą tłumaczenia i oryginalne pozycje o tematyce religioznawczej i antyklerykalnej. Publicysta („Objaśnienie katechizmu” 1907), ewoluując ku antysemityzmowi; autor wierszy i satyr antyklerykalnych; w dociekaniach nad genezą chrystianizmu reprezentował szkołę mitologiczno-astralistyczną („Biblia a gwiazdy”). **Jeden z 29 delegatów reprezentujących Polskę na kongresie Międzynarodowej Federacji Związków i Stowarzyszeń Myśli Wolnej w 1905 roku w Paryżu.** W 1907 r. przewodniczący Tymczasowego Zarządu Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich (w skład weszli m.in. Leo Belmont i L. Krzywicki).

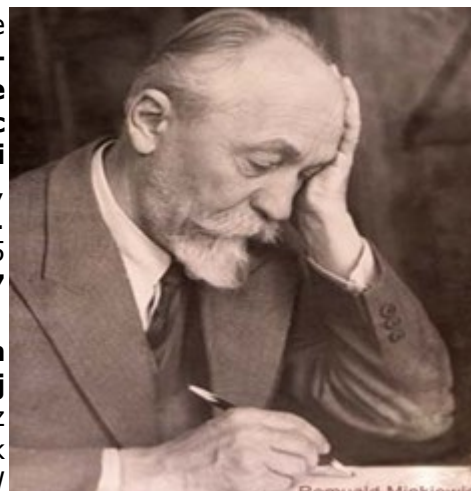
Romuald Minkiewicz

**ps. Kazimierz Romin
(1878-1944)**

Polski biolog, pisał studia krytyczno-literackie, recenzje i polemiki literackie. Jego dramaty o **charakterze baśniowo-symbolicznym lub realistyczno-satyrycznym nie znalazły uznania i nie były wystawiane. Autor prac z hydrobiologii, fizjologii, neurofizjologii, etologii i licznych publikacji popularnonaukowych**, filozoficznych, społecznych, a także szkiców literackich, dramatów, wierszy. Działacz ruchu robotniczego, od 1898 członek PPS, a 1904-05 w jej Organizacji Bojowej. Od 1906 na emigracji. **Od 1917 kierownik katedry na Wolnej Wszechnicy Polskiej.**

Od listopada 1918 **pracował naukowo w utworzonym i kierowanym przez siebie Zakładzie Biologii Ogólnej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.** Minkiewicz walczył o wolność myśli. W jego Zakładzie, podobnie jak później u Jana Dembowskiego, znalazło się wielu Żydów. W **Instytucie Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego był (1926-1931) jego przewodniczącym**, skarbnikiem (1934) i członkiem prezydium (1920-1939). **W 1920-1924 współorganizował z pierwszą polską Stacją Hydrobiologiczną Instytutu Nenckiego na Wigrach.** Zajmował się etologią zwierząt i fizjologią percepcji. Minkiewicz zajmował się także literaturą: debiutował jako poeta w 1903 ogłaszając utwór *Smutna bajka, Kołysanka robotnicza*; swe wiersze i dramaty w stylistyce młodopolskiej publikował różnych czasopismach: *Krytyka, Myśl Wolna, Życie Wolne, Ogniwo, Przedświt, Sfinks, Trybuna, Naprzód, Nowa Gazeta, Robotnik, Wszechświat.*

Współzałożyciel Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich, redaktor „Myśli Wolnej” (1922 -1926) i „Życia Wolnego”. 23 listopada 1920 r. na zebraniu grupy założycielskiej SWP podpisał statut organizacji wraz z J. Hemplem, Marianem T. Lubeckim i J. Baudouin de Courtenay'em. W 1922 r. **razem z Kazimierzem Sterlingiem stanął na czele Rady Tymczasowej Gminy Bezwyznaniowej** powołanej w ramach SWP. W 1922 r. specjaliści od prawa cywilnego przygotowali projekt Statutu Gminy Bezwyznaniowej, który wraz z dołączonym memoriałem i podpisany przez kilkuset przyszłych członków gminy skierowano do Ministerstwa w celu zarejestrowania. W 1924 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych odmówiło zatwierdzenia statutu gminy. Stowarzyszenie postanowiło zaskarżyć wyrok do Trybunału Najwyższego, a w Warszawie zorganizowano wiec protestacyjny przeciwko decyzji rządu. Sześć lat później po rozbiu Stowarzyszenia na tle konfliktu światopoglądowego, znajduje się wśród założycieli Polskiego Związku Myśli Wolnej. Kiedy w 1930 na łamach „Wolnomyśliciela Polskiego” zaczęto drukować listy chętnych osób, które przeszły na bezwyznaniowość w poszczególnych miastach Polski na podstawie

nadsyłanych do redakcji zawiadomień, **obok T. Kotarbińskiego i Z. Radlińskiego jako pierwszy zadeklarował się publicznie jako osoba bezwyznaniowa.**

Ignacy Radliński

(1843-1920)

Ojciec Heleny Boguszewskiej, filolog klasyczny, orientalista, historyk; jeden z twórców religioznawstwa polskiego; **pionier laickiej krytyki biblijnej w Polsce.** Zajmował się m.in. historią religii ludów semickich oraz badaniami nad początkami chrześcijaństwa i historycznością Chrystusa. Po ukończeniu filologii klasycznej w Kijowie był nauczycielem gimnazjum; po roku 1906 prowadził wykład monograficzny z historii religii na warszawskich Kursach Naukowych. Popularyzator prac E. Renana; zajmował się religiami pierwotnymi, biblistką, a zwłaszcza genezą i rozwojem chrześcijaństwa; w badaniach tych reprezentował nurt racjonalistyczno-historyczny; Niektóre prace: „Dzieje jednego z synów Bożych (1907), „Jezus, Paweł, Spinoza...” (1912), „Katolicyzm, modernizm i myśl wolna” (1912). Jeden z 29 delegatów reprezentujących Polskę na kongresie Międzynarodowej Federacji Związków i Stowarzyszeń Myśli Wolnej w 1905 roku w Paryżu.

Zygmunt Radliński

(20 kwietnia 1874 – 31 grudnia 1941)

Był polskim lekarzem chirurgiem i działaczem PPS-u. W 1902 roku zaczął swoją karierę jako chirurg asystent w szpitalu imienia Dzieciątko Jezus w Warszawie. W 1905 roku został zesłany na Syberię za działalność polityczną. Tam rozwinął się jako **chirurg.** W 1907 uciekł z zesłania i osiadł na stałe w Krakowie. W 1911 r. uzyskał habilitację w klinice profesora Bronisława Kadlera. W 1920 r. został profesorem chirurgii na uniwersytecie w Warszawie. **Do jego osiągnięć należy także postępowanie z ranami wojennymi i modyfikacja sposobu operacji nowotworu odbytnicy.** Członek Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich. Od 1926 — po konflikcie ideowym w łonie organizacji i odejściu części działaczy — przewodniczący Zarządu Głównego. W tym samym roku IV Krajowy Zjazd SWP przyjął uchwałę o wystąpieniu z Międzynarodowej Federacji Związków i Stowarzyszeń Wolnej Myśli oraz o przystąpieniu do Międzynarodówki Wolnomyślicieli Proletariackich. W 1929 r. Na I Krajowym Zjeździe Polskiego Związku Myśli Wolnej w Warszawie, w gmachu teatru „Ateneum”, przy uczestnictwie 300 delegatów, wszedł do Zarządu Głównego tej organizacji. (Obok takich osobistości jak Tadeusz Kotarbiński, J. Landau, J. Sołtyk, K. Sterling, L. Śledziński, T. Jaśkiewicz). **Od 1931 r. prezes PZMW.** Od 1930 r. na łamach „Wolnomyśliciela Polskiego” zaczęto drukować listy chętnych osób, które przeszły na bezwyznaniowość w miastach Polski na podstawie nadsyłanych do redakcji zawiadomień. **Wraz z T. Kotarbińskim i T. Minkiewiczem jeden z pierwszych, którzy publicznie zadeklarowali się jako bezwyznaniowi.**

Kazimierz Sterling

(?)

Polski adwokat okresu międzywojennego, pochodzenia żydowskiego. Opowiadał się za asymilacją Żydów. **Działał społecznie w Kole Obrońców Politycznych, którego zadaniem było udzielanie pomocy prawnej oskarżonym w procesach politycznych i szykanowanym w postępowaniach administracyjnych. Bronił oskarżonych m.in. w procesie brzeskim.** W ramach Stowarzyszenia Wolnomyślicieli Polskich powołano Radę Tymczasową Gminy Bezwyznaniowej z R. Minkiewiczem i Kazimierzem Sterlingiem na czele. W 1922 r. specjaliści od prawa cywilnego przygotowali projekt Statutu Gminy Bezwyznaniowej, który wraz z dołączonym memoriałem i podpisany przez kilkuset przyszłych członków gminy skierowano do Ministerstwa w celu zarejestrowania. **Zmarł w 1933 r., został pochowany na cmentarzu żydowskim w Warszawie, przy ul. Okopowej 49/51.**

 [AWDŹ](#) [NA](#) [MAPIE](#)

hl=pl&geocode=&q=cmentar
rz+%C5%BCydowski+warszawa+&
sll=52.239342,20.973749&sspn=0.007148,0.01929&g=%C5%BBytania+42&
ie=UTF8&hq=cmentarz+%C5%BCy
dowski&hnear=Warszawa&l=52.249454,20.976677&spn=0.057172,0.15432)

Henryk Świątkowski

(2 kwietnia 1896-22 marca 1970)

Prawnik, działacz społeczno-polityczny; **specjalista w dziedzinie prawa wyznaniowego i rolnego, minister sprawiedliwości w rządzie Krajowej Rady Narodowej.** Od 1923 członek PPS, dwukrotnie poseł na Sejm; obrońca w procesach politycznych. W 1940 aresztowany przez Niemców, więziony na Pawiaku i w Oświęcimiu; poseł do KRN i na Sejm do 1956 (na Sejm Ustawodawczy oraz na Sejm PRL I kadencji). Wiosną 1945 z polecenia Świątkowskiego podjęto śledztwo dotyczące zbrodni na polskich oficerach w Katyniu, a jego prowadzenie powierzył prokuratorowi Jerzemu Sawickiemu. Celem śledztwa było wówczas zafałszowanie i zatajenie zbrodni. W latach 1945-1956 minister sprawiedliwości. W latach 1948-1954 członek KC PZPR; od 1947 profesor na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, **twórca Katedry Prawa Wyznaniowego UW. Współzałożyciel Zrzeszenia Prawników Polskich i Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli. Przewodniczący Stowarzyszenie Obrony Wolności Sumienia w Polsce.** Organizacja powstała 16 kwietnia 1934 r. w Zamościu powstało. Od maja 1934 r. wydawała pismo „Wolność Sumienia”. Cele i działalność stowarzyszenia to przede wszystkim: propagowanie zasad wolności sumienia i tolerancji religijnej w Polsce poprzez reformy prawne i etyczno-obyczajowe, wprowadzenie świeckich urzędów stanów cywilnego, świeckie rozwody, obowiązek gmin zakładania cmentarzy, budowa krematoriów, świecka przysięga, uzupełnianie działań PZMW. Stowarzyszenie zlikwidowano w tym samym czasie, co PZMW.

Aleksander Świętochowski

(1849-1938)

Na łamach założonej przez niego „Prawdy” postulowano przede wszystkim porzucenie kultu przeszłości na rzecz aktywności i pracy elementarnej: upowszechniania wiedzy wśród najuboższych warstw społecznych, postępu technicznego, nauki, kultu bogactwa i dobrobytu materialnego. Świętochowski w swych felietonach walczył ze społecznym i obyczajowym zacofaniem, **propagował śluby cywilne, edukację w kierunku nauk przyrodniczych, wspierał emancypację kobiet. W 1881 r. wywołał oburzenie wyprawiając pogrzeb świecki 6-letniemu synowi Maurycemu.** Publicysta, pisarz, historyk i filozof; czołowy ideolog pozytywizmu warszawskiego; w 1871 r. opublikował w „Przeglądzie Tygodniowym” manifest tzw. młodej prasy „My i wy”, a w 1873 założenia programowe pozytywizmu w cyklu artykułów „Praca u podstaw”; dopełnieniem publikacji były „Wskazania polityczne” (1882), w których głosił zastąpienie działań na rzecz niepodległości Polski jako nie mających szans powodzenia politycznego, programem rozwoju gospodarczego i kulturalnego oraz demokratyzacji społeczeństwa polskiego. Redaktor i publicysta pism propagujących hasła pozytywistyczne „Przegląd Tygodniowy” „Nowiny”, „Prawda”; czołowy przedstawiciel liberalizmu polskiego, współtwórca i przywódca Związku Postępowo-Demokratycznego i związanego z nim Towarzystwa Kultury Polskiej. Podczas I wojny światowej orientacja pozytywistyczna zbliżyła go do Narodowej Demokracji i po wojnie publikował głównie na łamach prasy ND (do 1929) i innych pism opozycyjnych w stosunku do sanacji (m.in. związanych z Frontem Morges). W twórczości literackiej główne miejsce zajmują dramaty („Dusze nieśmiertelne”, „Duchy”), nowele („Chawa Rubin”), a także prace z zakresu genezy moralności („O powstaniu moralności”, „Źródła moralności”) i historii idei („Utopia w rozwoju historycznym”).

Józef Wasowski

(1885-1947)

Redaktor naczelny czasopisma „Panteon”, organu programowego Polskiej Ligi Wolnej Myśli powstałej w lipcu 1906 r. w Paryżu. Publicysta, dziennikarz; przed I wojną światową współpracownik m.in. „Nowej Gazety” i **„Myśli Niepodległej”**, założyciel (1923) i redaktor naczelny Polskiej Agencji Publicystycznej; 1920-29 felietonista „Kurieria Polskiego”, 1932-34 redaktor naczelny „Epoki”; wykładowca w Wyższej Szkole Dziennikarskiej; poseł do KRN i na sejm; założyciel (1945) i redaktor naczelny „Kurieria Codziennego”; 1944-47 prezes Związku Zawodowego Dziennikarzy RP; Racjonalista.pl

pierwszy prezes PPR; *Pisarz i czytelnik* (1936), *Człowiek, naród, ludzkość* (1946).

Emil Wojnarowski

(?)

M.in. redaktor naczelny powojennego tygodnika laickiego „Argumenty”.

Antoni Żabicki

(1818-1889)

W latach 1863-70 w Anglii **wydawał „Głos Wolny”**; działacz polityczny, uczestnik rewolucji węgierskiej w latach 1848-49; od 1850 członek TDP; 1851-62 w jego Centralizacji; 1866-71 sekretarz I Międzynarodówki (do spraw Polski).

c.d.n.

Joanna Rutkowska

Ukończyła socjologię na UW (Praca magisterska: "Elementy światopoglądu polskich ateistów", 2007). Działaczka FMS oraz PSR (w latach 2007-2008 sekretarz PSR). Redaktorka "Kuriera Wolskiego".

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 31-10-2009)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6909) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6909>)

Contents Copyright © 2000-2009 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2009 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej,

w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl